

La transmissió de la llengua popular entre el segle xv i el segle xx. Testimoni d'un inventari del 1423¹

JAVIER TERRADO PABLO

Universitat de Lleida. javier.terrado@udl.cat

 <https://orcid.org/0000-0001-8126-5331>

Resumen

La luenga de finals d'a Edat Meya refleixada en os inventarios ribagorzanos d'a zona de Roda d'Isabena s'amuestra en cualques aspectos muit cercana a la que manifestan los testimonios orals en l'actualitat. Ixo demuestra que ha existiu una transmisión intercheneracional exitosa y sin solución de continuidad. En este treballo estudiamos un documento que, en a nuestra opinión, ye bien representativo tanto d'a fonetica como d'a morfolochía y, especialmente, d'o lexico populares. Lo parlar d'a Ribagorza central en o sieglo xv, establiu sobre una crucillada cheografica entre luengas y como estrato evolutivo entre las formas medievales y las d'a modernitat, puet ilustrar las condiciones que permiten la transmisión d'os medios d'expresión y aseguran la permanencia d'una luenga.

Parolas clau: inventarios, luenga medieval, luenga actual.

Resum

La llengua de finals de l'Edat Mitjana reflectida en els inventaris ribagorçans de la zona de Roda d'Isàvena es mostra en alguns aspectes molt propera de la que manifesten els testimonis orals en l'actualitat. Això demostra que ha existit una transmissió intergeneracional ben reeixida i sense solució de continuïtat. En aquest treball estudiem un document que, en la nostra opinió, és força representatiu tant de la fonètica com de la morfologia i, especialment, del lèxic populars. El parlar de la Ribagorça central al segle xv, establert sobre una cruïlla geogràfica entre llengües i com a estrat evolutiu entre les formes medievals i les de la modernitat, pot il·lustrar les condicions que permeten la transmissió dels mitjans d'expressió i asseguruen la permanència d'una llengua.

Mots clau: inventaris, llengua medieval, llengua actual.

1. Aquest treball ha estat redactat l'estiu de 2024 per Javier Terrado, investigador del projecte *Toponimia de Aragón, Cantabria y La Rioja* (PID2020-114216RB-C63), finançat per l'Agencia Estatal de Investigación (Ministeri de Ciència i Innovació); dintre del projecte coordinat *Toponomasticon Hispaniae* finançat per MCIN/ AEI/10.13039/501100011033/ (<https://toponhisp.org/>).

Abstract

The language of the late Middle Ages reflected in the Ribagorzan inventories of the Roda de Isábena area is in some respects very close to the language shown in the oral testimonies of the present day. This proves that there has been a very successful and uninterrupted intergenerational transmission. In this paper we study a document that we believe is quite representative of both phonetics and morphology and, especially, of the popular lexicon. The speech of central Ribagorza in the 15th century, established on a geographical crossroads between languages and as an evolutionary stratum between medieval and modern forms, can illustrate the conditions that allow the transmission of means of expression and ensure the permanence of a language.

Keywords: inventories, medieval language, modern-day language.

Introducció

La llengua escrita, i més la que mostra una pretensió literària, està exposada a influències molt variades. Pot estar sotmesa a criteris estètics aliens a la parla quotidiana. I pot reflectir les preferències de grups socials minoritaris, que no estiguin en harmonia amb el parlar de les classes populars. Un exemple n'és l'Aragó, on la llengua castellana, que mostra bona part de la producció literària i no literària, fa palès un divorci entre la llengua del poble i la llengua escrita per la classe econòmicament més afavorida. Però creiem que un inventari és un tipus de text que pot esdevenir com un mirall que, si no reflecteix fidelment, pot almenys aproximar-nos a allò que constituïa el dia a dia d'una casa i també del llenguatge que expressava el seu viure quotidià.

Hem elegit un inventari, el de la casa de Ramon de Seix, per aproximar-nos al parlar popular en un punt de la Ribagorça central al primer quart del segle xv. Està redactat a la vila de Roda i hi constatem una gran afinitat amb la llengua parlada avui a la zona col·lindant, la de Sopeira i Areny, de la qual nosaltres mateixos n'hem estat testimonis des dels anys 70 del segle passat.

No és el nostre objectiu esbrinar quina era la llengua parlada a Roda al segle xv. El que pretenem és saber en quina mesura s'ha produït la transmissió a les generacions actuals dels vells mots i formes. Coincidim amb el tarannà de la investigadora Amàlia Ensenyat, que ha estudiat bé el parlar de Roda, quan diu que la seva intenció és conèixer com es parla, “dejando un poco de lado la preocupación (casi obsesión) por la adscripción lingüística” (Ensenyat 2006: 15). De fet, altres autors, com Maria Luisa Arnal, s'han mostrat escèptiques respecte de la possibilitat de classificar aquestes varietats lingüístiques de transició (Arnal 1997: 55). Joan Coromines avisava ja que tota adscripció d'aquestes varietats mixtes de la vall de l'Isàvena a un domini o un altre pot resultar discutible. Si una assignació no era possible per a la llengua del segle xx, menys ho serà per a una llengua que solament coneixem pel testimoni indirecte de l'escriptura.

Com es parlava a Roda al segle xv no ho podem saber. Un text reflecteix el compromís entre unes formes comprensibles pels oients o lectors i unes pautes escripturàries rebudes de la tradició. Un do-

cument escrit dona fe dels hàbits d'escriptura, que no sempre coincideixen amb l'oralitat. En el nostre cas, l'inventari que estudiem és interpretable des de la llengua catalana, però manifesta trets que mostren ja una transició cap a l'aragonès de les poblacions de la Ribagorça occidental.

El document forma part d'un llibre de protocols notariaus que es trobava a l'Arxiu Capitular de Lleida. El vam treballar a finals del segle passat, un moment en què aquest arxiu eclesiàstic no disposava encara dels recursos que avui ja té. Quan ara hi hem tornat per revisar la nostra transcripció, hem constatat que no hi ha constància del llibre. Per sort disposàvem d'una fotocòpia del temps en què vam fer una transcripció estricta del document, amb resolució de les abreviatures. Afegim en appendix la imatge, perquè el lector pugui comprovar si n'hem fet una lectura correcta. La transcripció que tot seguit presentem no és estricta, hi afegim els accents i separem les paraules segons la nostra interpretació.

A fi de contrastar la llengua del document amb la del segle xx i l'actual, hem acudit a l'*ALDC*, que inclou les poblacions de la Poble de Roda i de Sopeira. Menys informació, però també útil, ens ha donat l'*ALEANR*, que té com a punt d'enquesta la localitat d'Areny. Per valorar el grau de manteniment del lèxic en l'actualitat, hem tornat a fer enquesta a Areny i a Sopeira.² Endemés hem acudit a una investigació inèdita i que considerem molt valuosa: *Repertorio y análisis lingüístico del léxico de Roda (Huesca)*, treball de DEA (UdL, 2004) d'Amàlia Ensenyat Brun. També ens han estat d'utilitat *La llengua de Castigaleu* (2008) de Jordi Moners i Sinyol i el recull *L'enraonar d'Areny* (2024) d'Inès Bergua i Anna Puyal. De molt recent aparició és l'estudi de Javier Giralt titulat "Léxico de la vida cotidiana en inventarios del siglo xv de Roda de Isábena (Huesca)". Revisa 19 inventaris de la mateixa època i el mateix lloc que aquest de 1423, que treballem tot seguit. Giralt dona ja raó de bona part del lèxic que nosaltres estudiarem. El nostre treball pot considerar-se complementari del seu.

La proximitat de la llengua actual al llenguatge de l'inventari comença ja per l'antroponímia i la toponímia. Noms com Pere de Ferrús o Berenguer de las Llanas responen a una estructura onomàstica que ens és ben familiar. I topònims com *la Cerullia*, *la Concissa* o *Seix* són coneguts i localitzables amb facilitat. Pel que fa al lèxic, l'inventari diu que a l'entrada de la casa de Ramon de Seix hi havia una *ganxa*. Avui és ben usual que, si hi ha vells, també en trobem una a qualsevol casa ribagorçana. I a les llars ribagorçanes la sopa es continua servint amb una *llossa*.

2. Transcripció del document

1423. Roda d'Isàvena. Notari: Pere Guerau de Lena. Arxiu Capitular de Lleida

Inventari dels béns de Ramon de Seix, veí de Roda, a petició de Pere Ferrús de la mateixa població

/¹(9v) Nouerint vniuersi que digous a xxiiii del mes de febrer anno a natiuitate domini /² mcccxxiii, a requesta d'en Pere Feruz, vey de la vila de Roda, per mana-/³ment d'en Berenguer de las Llanas, preuere, loctinent de juge del priorat de Roda, fonch /⁴ feyt enbentari dels béns mobles de la cassa de Ramon de Sex alias de /⁵ Riaçoll, vey de Roda, segons que segex:

2. Per l'enquesta a Areny hem tingut la col·laboració de Cristina Jovellar i M. Cristina Rourera. A la de Sopeira ha respost Glòria Francino. Amàlia Ensenyat ens ha permès fer ús del seu treball sobre Roda. A totes elles expremem el nostre agraïment.

Primerament fou trobat en la en-/⁶-trada tres axats, la hu sancer, dos tranquats. Item dos astralls veinllias, una reilla /⁷ un tasquó de fere: solia star destrall. Item dos exats altres la una streta/⁸ l'altra puntagut sencera & una ganxa. Item una falç de podar atarquina/⁹ & tres falz de segar. Item una albera & un com de fust, /¹⁰ a la hun cap & un troz de cadena de fere per ferar cans. Item altre exat /¹¹ trenquat chic. Item un aradre ab la reilla ferat a tots obs. En la coyna /¹² fou trobat:

Primerament sobre lo fogar dos cremaills. Item en lo stinller una loça, una /¹³ bromadera de fere, una paella, una raser, un coruell de fere, un feroll pera tirar/¹⁴ foc larc, un ast de fere. Item tres armetllas de fere per aradre, la vna /¹⁵ trenquada, & una rodeta de fere launada per a broquer. Item uns feros de tres peus/¹⁶ & una pala de fere trenquada. Item unas cremaillas & unas gleuas, una co-/¹⁷-bertora, tot de fere. Item dos caldés d'aram, la hu migà, l'altre poc, & altres /¹⁸ cremanllias trenquadas. Item vna pastera sencera chiqua, dos cantas de tera. Item quatre /¹⁹ talliadós de fust & tres scudellas de terra & dos grealls de terra/²⁰ & dos grealls de fust. Item altra cobertora de fere & duas exollas amplas veillas, /²¹ una falç podadera veilla ataquinada. Item un exartell & una tribana poqua. Item una /²² arqueta poqua ab una grealla ab sall. Item duas falz de segar. Item una pastera de pastar/²³ trenquada. Item un poçall de fust, altra rassera sencera. Item altres dos tanlladors. Item un pareill/²⁴ de cardas de cardar & un arall criuell. Item un paneret de sarga. Item una huxa am /²⁵ cinc truxos.

Item prop lo fogar una cadira largua & dos banx per aseure. Item un com /²⁶ de fust trenquat. Item una arqua gran per a tenir blat. Item unas tessoras. Item un tallian poca/²⁷ & un raill & un anap de fust nou nouent. Item un breç ab pellons squiçats & un sac /²⁸ squiçat de cànam.

En la cassa dell olii fou trobat:

Primerament XXV madexas de fill de cànem/²⁹ lo qual staua en una cistella. Item vuyt tanlliadors, un gran, set poc migancés. /³⁰ Item VIII scudellas, VII grealls tot de fust & un morter de fust, dos boxos & un cullier /³¹ de fust. Item una loça de fere & un coruell trenquat de fere, stà ab las tananllias del olii. Item una /³² tanallia sens oli, té qualque un quintell & mig, & dos cantas d'oli buyts. Item una pastera /³³ trenquada per a salar carn. Item en cantas ollas de tera XV peçças malas ab bonas & /³⁴ auia una ola de tera ab qualque un almut forment. Altra ola ab peras /³⁵ sequas.

En la cambra a la exida del porche, al cap de la scalla trobam:

Primerament un baquó /³⁶ de porc salat sancer & un lart salat am las menueias del porc. Item un paner gran /³⁷ per tenir pa ab son tanquador: era buyt. Item altra panera am son cobertor per tenir alçat. /³⁸ Item duas virageras de porgar blat & dos sedaços & dos aralls de acriuar blat. Item /³⁹ dos capceras de lit de las antigas veillas. Item un lit de barras ab una flaçada blanca /⁴⁰ ab listas negras als caps & un quadrat veill squiçat & un troz d'estrall squiçat.

Item /¹(fol. 10r) una cartre plena de lana sutzia. Item una arqua am dos touanllias, las unas senceras, altra /² rota & uns touallions de taula sencés. Item tres madexas de stopa de cànam am sus ceios /³ de cànam. Item una arqua gran ab qualsque III quartells de nous. Item dos cabaços veills, hun /⁴ poc, l'altre gran. Item altre lit de baras buyt & una banca amb IIIe peus. Item altro banc/⁵ & una taulla. Item altra arqueta poqua: no auia sol ni cobertor.

En lo porche fou trobat /⁶:

Primerament lana blanca & negra qualsque XV belons, poc més poc menys, & una puha de /⁷ torn. Item una dotzena de pells lanudas malas am bonas. Item un quartell de me-/⁸-surar blat. Item altra arqua trenquada buyda, sens cobertor, & una gonella squiçada /⁹ de dona. Item vuyt latas de fust mundadas per a pengar robas al ayre. Item /¹⁰ un cressoll.

En la cambra sobre la porta forana fou trobat:

Primerament un lit de baras/¹¹ buyt & una roda de torn de filar lana. Item unas balanças d'aram miganceras des-/¹²-marquadas <sic>. Altras balanças poquas desmarxadas. Item altra falç podadera cominall & una /¹³ destrall trenquada & un capell de sol de palma. Item un arquibanc dauant lo lit ab /¹⁴ amellas & una capssa ab seu. Item un dobler ple de cartas & unas tanaças de /¹⁵ fere. Item taulas venllias per la dita cambra.

En lo celler fou trobat:

Primerament una/¹⁶ cuba ab vinda, qualche un nietro poc més poc menys <sic>. Item altra cuba plena/¹⁷ de vino most sufficient: pot esser qualche III nietros poc més poc menys. Item /¹⁸ altra cuba buyda tinent vy qualche III nietros. Item un barill buyt tinent vy /¹⁹ qualsque XII cantes. Item una canada veilla per a portar vino. Item una scala de fust /²⁰ am set scalons veilla. Item dos cartres veillas. Item en lo trull trobam rama /²¹ d'albar. Item en hun racó del celer fou trobat qualsque XX quartells oliuas poc /²² més poc menys. Item un embut trenquat on stà hun ordre veill ab vinagre.

En los /²³coralls fou trobat en lo galiner VIII baras. En lo pallier qualsque III exàuegas /²⁴ de pallia. En altre trillar trobam erba & un cub desmarxat.

Feyt fonc & pres en /²⁵ lo dia & mes & any damont scrit. Presens testimonis foren a veure a totes las cosas/²⁶ en lo present enbentari los honrats en Pere de la Cerullia & Berenguer de la Concissa, veyns de /²⁷ Roda. E pres lo dit enbentari en Pere de Gerau de Lena, axí com a loctinent de balle /²⁸ de la villa de Roda. & de continent, complit lo manament a ell feyt per lo dit en /²⁹ Berenguer de las Lanassas, dit loctinent de juge lo dit en Pere de Feruz així com a fermança etcetera /³⁰ & a requesta sua fos fet enbentari dels dits béns de la sobre dita cassa de Riaçoll & /³¹ alí stant altra vegada requerí al dit loctinent de balle que de aquells béns li donàs /³² acompliment de aquella cantitat per la qual era fermança etcetera. & foren pressos las robas /³⁴ que's seguexen: primerament tot lo baquó del porc sencer. Item vna flaçada blanca ab /³⁵ listas negras. Item los dos caldés, la hu migà, l'altre poc. Item vna paella. & /³⁶ tot açò fou mes en poder del dit Pere de Feruz, los quals s'en portà a sa cassa. /³⁷ Presens testimonis foren los qui damont etcetera. Et en continent lo dit loctinent de /³⁸ balle anà dauant lo dit en Berenguer loctinent & feu relaçon de las cossas en lo /³⁹ present contracte, que auia complit aquellas segons li era stat manat. Testes quibus /40 vt supra.

3. Transmissió de l'onomàstica

L'antropònim *Pere de la Cerullia* és explicable com un nom d'origen, per al·lusió a un antic llogaret avui deshabitat, a la zona del Montsec. Pertanyia al nucli més important de l'Estall, en l'actual municipi de Viacamp i Lliterà (Terrado 2008: 22). Més propera de Roda es troba la casa a la qual al·ludeix

el nom de l'altre testimoni: *Berenguer de la Concissa*. El topònim té avui la forma *la Concia*. Es troba baixant per la pista que porta des de Quixigar a Sant Esteve del Mall i després a la Pobla de Roda (Terrado 2005: 48). És un nom transparent, motivat per la roca tallada en la qual es recolzava. La grafia <ss> revela una pronunciació ensordida de la sibilant, però a la part alta de la vall, on es troba la casa, devia mantenir-se sonora i es va perdre, seguint una llei fonètica que hem constatat en el català d'aquestes contrades.

Pel que fa al nom de *Ramon de Sex*, el personatge afectat per l'inventari, es tracta d'un detoponímic. Amb tota probabilitat el topònim que el va motivar era el llogaret de *Seix*, que cal inferir a partir de la informació donada pels *Focs* i els *Morabatins* del segle XIV i que podem ubicar en un lloc molt precís del terme d'Areny. L'antropònim *Seix* es troba dues vegades al llibre dels *Focs de Ribagorça* de l'any 1381: *Ramonet de Seix*, entre les cases que valen quatre mil sous (Camarena 1966: 28) i *Bernat de Seix*, al·ludint a les cases que valen entre mil y quatre mil sous (Camarena 1966: 28). *Bernat de Sex* torna a sortir com a habitant d'Areny als *Morabatins* de l'any 1385 (Camarena 1966: 65).

Si la de Ramonet de Seix era una bona casa l'any 1381, és versemblant que algú provinent d'aquí posés casa a Riaçol, per tal com el nostre inventari fa esment de "Ramon de Sex, alias de Riaçoll", i endemés el document es clou amb els béns incautats a la "cassa de Riaçoll". Podem pensar que després aquest mateix Ramon s'establís a Roda i que contragués deutes impagats amb Pere Ferrús, cosa que podia ser motiu de la petició d'inventari.

Encara que avui no hi ha un lloc habitat al qual pugui fer referència el nom, el fet que les cases recollides als *Focs* i als *Morabatins* siguin d'Areny fa pensar en un nucli situat a la partida del *Seix d'Areny*. A vista del poble, de la part dellà del *barranc de la Font Vella* i per damunt de *Fondarriba*, hi ha una successió de camps i petites bosquíes de roures que pugen esglaonadament cap a la serra de Sant Salvador. És l'anomenat *el Seix*. A mig aire s'hi pot veure una pardina. És un racó bastant boscat, amb restes de terrasses de factura ben sòlida, camins i parets de pedra picada. Degué de situar-se aquí l'antic llogaret. Més amunt s'hi troba la font anomenada *la font del Seix*, amb una volta de pedra i una gran bassa. Uns 200 metres cap al sud de la font hi ha encara les restes d'una altra casa. I, seguint el vell camí que menava de Seix a Berganui, ja als caps de la partida, on ara en diuen *la Serreta*, és encara visible la solera del que podia haver estat una església que es podria pensar que coincideix amb el que antics documents anomenen *Sancta Candida*. Camps de cultiu, camins, font i serveis religiosos eren els ingredients que permetien l'establiment d'un nucli de població.

No és aquest l'únic lloc que rep el nom d'*el Seix*. El topònim és ben conegut en la latitud on es troben Roda i Tremp. Imaginem que sortim caminant de la població de Talarn, sobre el marge dret de la Noguera Pallaresa, i avancem cap a ponent. Haurem de recórrer un parell de quilòmetres sobre l'altiplà anomenat *el Seix de Talarn*, fins arribar al peu de la serra de Gurb. Transposem ara la serra i davallarem cap a la Noguera Ribagorçana passant per Sapeira. Al peu de la vila haurem de caminar també un parell de quilòmetres sobre un altre planell que baixa en suau pendent. És el *Seix de Sapeira*. Davallarem fins al pont d'Orrit, que ens permetrà de superar la Noguera Ribagorçana. Passarem sota la roca del castell d'Areny i sortint en direcció cap a ponent pel camí de *la Font Vella*, caminarem sobre un paratge simètric al del Seix de Sapeira. És *el Seix d'Areny*. D'aquí podríem continuar cap a Santa

Llúcia, Iscles, Sant Esteve del Mall i Roda. Aquest és el paisatge toponímic on s'integra el nom de la persona afectada per l'inventari de 1423.

4. Qüestions de grafies i fonètica

Observem vacil·lació entre les grafies <a> i <e> en síl·laba àtona: *fere* (9v7) ~ *fera* (9v15) < ll. FĚR-RŮM), *destrall* (9v6) ~ *astralls* (9v7), *tranquats* (9v6) ~ *trenquat* (9v11). Aquest fet seria esperable en documents del català oriental (Rasico 2006: 127), però en un text escrit en els límits occidentals de la llengua no deixa de ser remarcable.

La fonètica vocàlica està més prop de les solucions del català que de l'aragonès. Tenim, sense diftongació, *peçças* 'peces', *feros* 'ferros', *peus*, *pell*s, *scudellas*, *set*, *terra*, *vella*, *crivell*, no *piezas*, *fierros*, *piez*, *pieles*, *escudiellas*, *siete*, *tierra*, *viella* o *cribiello*. També *bonas*, *porta*, *exollas* 'eixoles', *nou*, *sol*,³ *porc*, no *buenas*, *puerta*, *ixuelas*, *nuevo*, *suelo*, *puerco*. Però és cert que, si hem llegit bé, també hi ha *nietros*, amb diftong, un mot que pertany a una esfera més tècnica.

La grafia duplicada <ss> on esperaríem una <s> simple és mostra evident de l'ensordiment de la sil·labant sonora i la consegüent pèrdua de l'oposició /s/ ~ /z/: *cassa* (9v4), *tessores* (9v26), *cressoll* (10r10). Es comprensible que el manuscrit mostri també vacil·lació, perquè estem en una zona d'entrecreuament d'isoglosses: *rasera* (9v13) ~ *rassera* (9v23). Pel que veiem, Roda es situava ja el 1423 en la zona d'ensordiment de la sonora /z/, fet que va impedir la pèrdua de la consonant que manifesta la toponímia de les terres situades a llevant i a partir del marge esquerre del riu Isàvena, per exemple en els casos del sufixos *-osa*, *-isa*. El nom que el document escriu *Berenguer de la Concissa*, manté la consonant, mentre la toponímia viva ens ha transmès el nom con *la Concia*. Els *Focs* mostren que ja el 1381 la pèrdua de la sonora era una realitat: el nom de casa que apareix escrit *Ciroha* marca encara amb la grafia <h> un hiatus produït per l'evolució de *Cirosa*. Avui la introducció d'una consonant epentètica li ha donat la forma *Ciroga*.

No sabem en quina fase evolutiva es trobaven a Roda les antigues africades /dz/ y /ts/ reflectides per grafies com <z>, <tz>, <c> o <ç>. Avui el resultat és el fonema interdentalitzat /θ/ (Ensenyat 2004: 456). La grafia <tz> pot reflectir una articulació africada: "dotzena" (10r,7), "lana sutzia" (10r,1). No cal veure necessàriament en aquest darrer mot un aragonesisme. Sembla ser la forma femenina corresponent a *sutze* < ll. SŪCĪDUS, adjectiu català ben estudiat per Coromines (DECat VIII, 163a58), que va ser aplicat a la llana suada de les ovelles i, per tant, 'bruta'. En els dos exemples anteriors l'africada ve després de la vocal tònica. En el cas de *veí*, "vey de Roda" (9v,5), la consonant precedeix a la vocal accentuada i s'ha perdut. Hem de suposar una evolució VĚCĪNU > bedzí > beží > beí. Contrasta això amb la forma usual avui a Areny, que es manté en la fase /beží/. Fins i tot es conserva a Areny la consonant en un mot com /tisó/ corresponent al normatiu *tió* < ll. TITĪONE. En el mot *peça* apareix la grafia duplicada <çç>: "en cantas ollas de tera, XX *peçças* malas ab bonas" (9v33). Això podria inter-

3. En el sentit de 'part baixa': "no auia sol ne cobertor" (10r5).

pretar-se com un intent de reflectir l'articulació africada. Però un sol exemple no té caràcter provatiu. En posició final s'observa l'alternança <ç>/<z> en el mateix mot: *falz* (9v,9) ~ *falç* (10r,12) que podria ser símptoma de la pèrdua de la correlació de sonoritat.

Per expressar els fonemes laterals el notari utilitza les grafies <l>, <ll> <lli> i <ill> d'una manera que no coincideix amb l'actual assignació de <ll> per al fonema palatal i de <l> per a l'alveolar. La grafia <ll> reflecteix el fonema /l/ en casos com *sall* (9v22) 'sal', *exollas* (9v20) 'eixoles', *poçall* (9v23) 'poal' o *arall* (9v24) 'aral'. En canvi, la grafia simple <l> expressa la consonant /ʎ/ en casos com *lart* (9v36), *latas* (10r9), *launada* (9v15), *loça* (9v12). Roda és zona de palatalització de la consonant l- inicial.

Un fenomen característic de la parla d'Areny, i que trobem reflectit també en el nostre document, és l'epèntesi de la nasal /n/ precedint una lateral palatal: "dos astralls *veinllias*" (9v6), "en lo *stinller* una loça" (9v12), "altras *cremainllas* trenquadas" (9v18), "vuyt *tanlliadors*, un gran" (9v29), "Item una arqua am dos *touanllias*" (10r1). En alguns casos trobem en el mateix document l'alternança amb la forma normal: *veillas* (9v38), *cremaillas* (9v16), *talladors* (9v23). Aquest fet és constatable actualment:⁴ *espanlla* 'espatlla', *venllar* 'vetllar', *anmenlla* formen part de la parla arenyesa quotidiana.

5. Qüestions de morfologia

Els masculins acabats en -r perdien ja aquest fonema vibrant en el plural: "quatre *talliadós*" (9v19), "dos *caldés*" (9v17). És ben cert que aquestes formes alternen amb les que mantenen la consonant: "altres dos *talladors*" (9v23).

Avui la parla de Roda mostra en els plurals masculins acabats en -ts l'articulació interdental /θ/ que els és característica. L'inventari no dona indicis que la transformació s'hagués ja produït i manté la grafia doble de l'articulació africada: "Un aradre ab la reilla ferat a *tots* obs" (9v11), "tres *axats*" (9v6). Creiem que també els inventaris estudiats per Javier Giralt volen reflectir la sibilant com una marca morfològica del plural: *exaços*, *ferraços* (Giralt 2024: 116), *forrollats* (Giralt 2024: 118).

Els plurals femenins es fan en -as, tal com és encara normal avui a la zona. Es tracta d'un arcaisme ben conservat (potser per la proximitat de l'aragonès) en aquesta latitud intermèdia del català d'Aragó. La uniformitat d'aquest fet es trenca en un sol cas: "totes las cosas" (10r25), expressió que apareix en el protocol final del document, que diu: "Presens foren a veure a *totes las cosas* en lo present enbentari los honrats...". Val a dir que en dos casos de terminacions abreujades hem dubtat si transcriure -as o bé -es: "cardas" (9v24) i "tessoras" (9v26). En els dos casos hem decidit resoldre l'abreviatura "card~s" i "tessor~s" amb una -a-, però hagués estat possible també l'altra solució. Poc més al nord de Roda, a Noals, Castanesa i Benasc, els plurals són ja coincidents amb el que és normal en català. Més al sud els plurals en -es tornen a aparèixer. El tema ha estat ben estudiat per Philip Rasico (Rasico 2006: 119-126).

En el segon numeral trobem la diferenciació amb el masculí i s'estableix l'oposició *dos/duas*: "*duas* exollas amplas" (9v20), "*duas* virageras" (9v28).

4. Confirmen la vigència del fenomen les autores del recull *L'enraonar d'Areny*: "El grup de consonants -ill- acostuma a pronunciar -nll. Exemples: *anmenlla* / *almenlla* (ametlla); *espanlla* (espatlla); *espanllar* (espatllar); *venlla* (vetlla)..." (Bergua 2024).

Observem també diferenciació semàntica associada a la diferenciació genèrica: “una arqueta poqua ab una *grealla* ab sall” (9v22) ~ “dos *grealls* de terra & dos *grealls* de fust” (9v19). És probable que la diferència estigui en les menors dimensions de la *grea*, per tal com s’assenyala que es troba dintre d’una arqueta petita. En la llengua general hi ha també diferència entre *ganxa* ‘mangala’ ‘bastó de mà’ i *ganxo*, si bé en el document el masculí no es recull. Trobem encara al document la distinció entre *banc*, probablement aplicat al banc llarg de les cuines tradicionals, i *banca*, que potser seria més curt i d’ús individual: “una *banqua* am quatre peus” (20r4). El fet de ser inventariat a la vora d’un llit fa pensar que la *banca* pugui ser un moble de dormitori.

6. Qüestions de sintaxi

Ens ha cridat l’atenció la construcció distributiva [*la un ... l’altre*], els precedents de la qual trobem ja en el llatí medieval romanitzat i que es manté sense solució de continuïtat fins al dia d’avui. Vejam els exemples de l’inventari: “Dos caldés d’aram, la hu migà, l’altre poc” (9v17), “tres axats, la hu sancer, dos tranquats” (9v6), “dos touallias, las vnas senceras, altra rota” (10r1). I comparem-los ara amb la construcció [*illa una...illa alia*] d’un pergami ribagorçà⁵ datat al primer quart del segle XI: “Bernard Mir de duas uineas que sunt ad illa Plana de la Serua, *illa una* conparauit [...] de Arasan et *illa alia* qui fuit de Ramio decima debet dare.”

Un recurs contrari al de la distribució és el de l’agregació d’objectes sense distinció entre ells: “XX peçças malas ab bonas” (9v23), és a dir vint peces sumant males i bones. Crida també l’atenció la repetició emfàtica “nou novent” (9v27), per referir-se a un objecte que no ha estat encara usat. I per fi cal assenyalar una expressió molt usual encara: “als caps” (9v40), per assenyalar la part alta d’un lloc o l’extrem d’un objecte. Tot plegat, trobem una llengua amb molts recursos expressius i gens improvisada.

7. Qüestions de lèxic

En un territori de contacte amb l’aragonès és normal que hi trobem aragonesismes clars. El mot *arall* l’hem d’interpretar com l’aragonès *aral*. Constatem també l’alternança de l’aragonès *vino* (10r,17) i el català *vi* (10r,18). Pertanyent a la cultura del vi trobem, si hem encertat en la lectura del document, l’aragonès *nietro* ‘mesura equivalent a uns 160 litres’, amb diftongació aragonesa (ll. MĚTRŮM ‘mesura’), mot que no trobem en els diccionaris catalans però sí en els aragonesos. El substantiu *rall* ha de ser l’equivalent de l’aragonès *rallo* ‘càntir’. A la vora de l’adjectiu català *trençat*, trobem en el document l’aragonès *rota*. El sufix *-era*, que trobem a *bromadera*, *podadera*, *rasera* i *viraguera* ens adverteix del possible origen aragonès d’aquests mots. Precisament aquest darrer, documentat en la forma “duas virageras” (9v38), no trobem altra manera d’explicar-lo si no és partint de l’aragonès *biraga* ‘planta

5. Vam fer notar això, amb al·lusió a l’inventari de 1423, en l’article que vam publicar l’any 2000 juntament amb Moisès Selfa i Jesús Martín (veg. Terrado *et alii* 2000: 172).

parásita del trigo, cizaña' (*Endize*, s.v.) i ha de referir-se a algun sedàs especial per garbellar i separar la llavor d'aquesta planta. El document utilitza algun tecnicisme jurídic, com és *requesta*, que ha fet sort i es viu avui a la zona. Es pot dir que, si un producte és molt sol·licitat, "té molta requesta". Trobem també mots avui ja en desús, com els substantius *anap* 'escudella de fang', *obs*, *gonella*, *broquer* o l'adjectiu *fessa* 'esquerdada'.

8. Comentari del lèxic

Comentem tot seguit aquells mots que ens semblen d'una rellevància especial per a la història del lèxic ribagorçà, la seva pervivència o les condicions del seu ús.

Albar 'àlber' *Populus alba* ["rama d'albar" (10r)]. El *PALDC* (5, 760) indica que les formes del cat. occidental del tipus *albà* "deuen ser resultat d'un canvi d'accent propi de l'arag., on tenim *albar*". Aquesta és la forma que es recull a Cerler, Senet, Taüll, Les Paüls, Eresué i en general a les altes valls ribagorçanes, anant més cap a llevant i arribant fins i tot a Andorra (Santa Coloma, Ordino). Això marca una àrea conservadora a les altes valls, que s'estendria fins a Roda al segle xv. La seva extensió s'aniria reduint, perquè avui no trobem ja *albar* a la zona baixa (Roda, Areny, Sopeira), possiblement per la competència de *trémol* (*Populus tremula*). En aragonès va de les altes valls fins al Somontano de Barbastro: Ansó, Pandicosa, Salas Altas, Bielsa (*Endize*, s.v. *albar*).

Albera 'tascó per esqueixar troncs' ["Item una *albera* & un com de fust" (9v6)]. Mot d'ampla difusió tant a la banda catalana com a l'aragonesa. Roda: *albera* (Ensenyat 2006). Areny: *aubera* (enq. 2024). Castigaleu: *albera* (Moners 2008: 74). Es troba al Pallars Sobirà i a l'Alta Ribagorça (*DCVB*, s.v. *albar*), també a Benasc, Campo i la Vall de Lierp (*Endize*, s.v. *albera*).

Alçat probablement en el sentit de 'massa de pa fermentada' ["altra panera am son cobertor per tenir *alçat*" (9v37)]. Sembla ser el participi substantivat del verb *alçar* 'fer pujar'.

Amellas 'ametlles' ["*amellas*" (9v37)]. Difusió: Roda: *almendra* (Ensenyat 2006: 52) i (*ALDC* V, 1188). Areny: *anménla*. Castigaleu: *améllea*, *ammelea*, *améjla*, *almélla* (Moners 2008: 75).

Anap 'vas per beure' ["Item un tallian poca & un raill & un *anap* de fust" (9v27)]. Coromines diu "mot antic molt usat, avui oblidat gairebé pertot" (*DECat* I, 293b51). Era mot d'àmbit general (*DCVB*, s.v. *anap*). Està ben documentat en època medieval, des de les *Vides de Sants Rosselloneses* al *Tirant lo Blanc*. No registrat pels diccionaris aragonesos. No es recull actualment a les enquestes de la zona.

Aradre 'arada' ["Un *aradre* ab la reilla ferat a tots obs" (9v11)]. Paraula patrimonial, prèvia a la forma *aladre*, amb dissimilació de la primera consonant ròtica, general en català occidental i en valencià. Per l'evolució i difusió del ll. ARĀTRŪM, vegeu el *PALDC* (4, 555). Difusió: Roda: *aladro* (*ALDC* IV, 884), *aladro* (Ensenyat 2006: 47). Areny: *aladre*. Sopeira: *aladre* (enq. 2024) i (*ALDC* IV, 884). Castigaleu: *aladre* (Moners 2008: 74). *Aladre* és general al català occidental, enfront d'*arada*, propi dels dialectes orientals (*DCVB*, s.v. *arada/aladre*). *Aladro* és predo-

minant a bona part de l'Aragó, des de la vall de Gistau a les terres de Terol més conservadores (*Endize*, s.v. *aladro*).

Aral 'garbell de forats amples' ["un *arall* criuell" (9v24), "dos *aralls* de acrivar blat" (9v38)]. Mot inexistent en els diccionaris del català i present, en canvi, en els aragonesos, amb lateral final no palatal: *aral*. El *TLA* (s.v.) diu: "especie de criba con la cual se verifica el primer expurgo del trigo en la era". Difusió: *Aral* està testimoniat des d'Ansó a Benasc i des de la vall de Bió fins a Chasa i Aínsa. Coromines, sempre atent als orígens romànics, assenyala la presència del mot en el cartoral de Fanlo, l'any 1134: "duos novellos *arales*" (*DECat* I, 353b1). L'origen del mot no ha estat encara ben explicat. Podria ser un mot creat per substantivació d'un adjectiu, que al seu torn derivaria d'un altre substantiu. Una seqüència possible fora *aro* 'cèrcol' (subst.) > (cedazo) *aral* 'que té un cèrcol' (adj.) > *aral* 'garbell' (subst.). Però es tracta d'una hipòtesi que cal posar a prova.

Arca 'arca, caixa gran' ["*arca* per a tenir blat" (10r)]. Mot conegut arreu, però més propi de l'Aragó. El bon antiquari Jesús Ferrer (Nabriló), d'Areny, comentava: "Això a Catalunya en diuen *caixa*, a l'Aragó *arca* i a la vall d'Aran *buxa*". A la nostra zona és ben conegut: Areny: *arca*. Castigaleu: *arca* (Moners 2008: 76). General a tot el domini català (*DCVB*, s.v. *arca*), es troba també, i encara amb més força, a tot el domini aragonès (*Endize*, s.v. *arca*).

Armellas 'anelles metàliques' ["*armellas* de ferra per aradre" (9v14)]. El *DCVB* el recull una mica per tot el domini català. El mapa corresponent de l'*ALDC* mostra clarament la competència que li fan mots com *argolles* i *anelles*. *Armella* és general en el domini català (*DCVB*, s.v.) i també a la zona que estudiem: Roda: *armella* (Ensenyat 2006: 52; *ALDC* IV, 886). Areny: *armella*. Castigaleu: *armella* (Moners 2008: 78). Sopeira: *armella* (*ALDC* V, 1188).

Arqueta 'arca petita, capseta' ["Item una *arqueta* poqua ab una grealla ab sall" (9v22), "Item altra *arqueta* poqua: no auia sol ni cobertor" (10r5)].

Arquibanc 'arquibanc', 'arca que és usada també per a seure' ["Item un *arquibanc* dauant lo lit ab amellas" (10r13)]. És un moble avui obsolet, però a l'enquesta d'Areny coneixien el mot.

Ast 'ast, tija de ferro puntxeguda' ["un feroll pera tirar foc larc, un *ast* de fere." (9v14)]. El mot apareix en els diccionaris normatius del català, però no sembla ser usual avui a la zona.

Astrall Variant de *destral*. Veg. **Destrall**.

Atarquinada 'bruta', 'sutjosa' ["una falç podadera veilla *atarquinada*" (9v21)]. Derivat de *tarquín*. En aquesta accepció és provablement un aragonesisme, llengua en la qual el mot es documenta bé amb l'accepció de 'capa de suciedad fuertemente adherida'. El *DCVB* (s.v.) recull *tarquim* en valencià, però amb un altre significat: 'solatge d'un dipòsit d'aigua'. Al català *tarquim* 'llot' li dedica Coromines un article del seu diccionari (*DECat* VIII, 318b26). Difusió: El *DCVB* localitza *tarquí* a Benavarri i Mequinensa. El mot *tarquín* es troba a la banda oriental del domini aragonès: la vall ribagorçana de Lierp, les terres de Fonz, i arriba fins al Somontano, Salas Altas i Barbastro. Una mica més cap a ponent la seva àrea arriba fins a Ontiñena (*Endize*, s.v. *tarquín*).

Axat 'aixada' ["fou trobat en la entrada tres *axats*" (9v6)]. Veg. **Exat**.

Bacó 'bacó, conjunt de tota la cansalada d'un porc' ["un *baquó* de porc salat sencer & un lart salat am las menueias del porc" (9v35), "primerament tot lo *baquó* del porc sencer" (10r34)]. És mot

català antic, compartit amb l'occità, ben testimoniats arreu del diomini lingüístic i recollits en el diccionari normatiu. No tenim constància de la seva presència a l'espai aragonès.

Balanças 'balances' ["Item unas *balanças* d'aram miganceras desmarquadas <sic>. Altras *balanças* poquas desmarxadas" (10r11)]. Roda: *balánθas* (ALDC VII, 1645). Areny: *balánsas*. Castigaleu: *balánsas* (Moners 2008:74). Sopeira: *balánsas* (ALDC VII, 1645).

Banc 'banc per seure' ["Item altro *banc* & una taulla" (10r4), "prop lo fogar una cadira largua & dos *banx* per aseure" (9v25)]. El document distingeix el *banc* de la *banca* i de la *cadira llarga*. Observem que el notari no ha trobat altra manera per indicar el plural que l'addició d'una <x> al singular: *banx*, un procediment en part coincident amb l'emprat per altres notaris de Roda: *arquibanxs* (Giralt 2024: 109, lín. 13).

Banca possiblement en el sentit de 'banc sense respall' ["Item altre lit de baras buyt & una *banqua* amb IIIe peus" (10r4)]. Vegi's en el DCVB (s.v.) la descripció d'alguns tipus de mobles als quals s'aplica el nom.

Barra / Bara 'barra' ["Item un lit de *barras* ab una flaçada blanca" (9v39), "Item altre lit de *baras* buyt" (10r4), "en lo galiner VIII *baras*" (10r23)]. Vista la no diferenciació sistemàtica de les grafies <r> i <rr> no sempre podem saber si el text es refereix a *vares* o *barres*.

Barill 'barril' ["Item un *barill* buyt tinent vy" (10r18)]. És mot ben documentat en el català medieval. Coromines i Pascual (DECHI, 525b20) assenyalen l'aparició temprana del mot en el llatí carolingi i després una penetració temprana, des del segle XII, en el domini català. Sorprenen que no el reculli l'*Endize de bocables de l'aragonés*, per tal com el mot es troba també en occità i en castellà.

Belons 'vellons de llana' ["lana blanca & negra qualsque XV *belons*" (10r6)]. El mot *velló* és un derivat de *vell* < ll. VELLUS 'llana que es treu d'una ovella en tondre-la' (DECHV, 762a45). Suposem aquí una pronunciació [be'łons]. Malgrat tot, no es podria descartar una pronunciació [be'łons], testimoniada a la vall de Gistau (Mott 2000).

Blat 'blat, cereal en general' ["Item duas virageras de porgar *blat* & dos sedaços & dos aralls de acriuar *blat*" (9v38)]. En alternança amb el mot *forment*, que designaria un tipus de cereal de més qualitat. Vegeu més avall *forment*.

Boxos 'boixos' ["un morter de fust, dos *boxos* & un cullier de fust"]. El boix ha estat molt usat per fer estris de cuina. A l'Aragó és freqüent la forma amb metafoia *buxo* (Endize, s.v. *boix*).

Breç 'bressol' ["un *breç* ab pellons squiçats & un sac squiçat de cànam" (9v27)]. El mot *bres* s'estén per tot el català occidental fins a Castelló. El valencià central i meridional fan ús de *cuna*. Aquest castellanisme penetra en alguns llocs d'Aragó, com ara la Pobla de Roda: *kúna* (ALDC II, 265; Ensenyat 2006: 47). Areny: *bres*. Sopeira: *bres* (ALDC II, 265), Castigaleu: *bres*. Moners: diu "poc usat, substituït pel cast. *cuna*" (Moners 2008: 86).

Bromadera 'bromadora, escumadora' ["una loça, una *bromadera* de fere" (9v13)]. En català antic es documenta *bromadora* (DCVB, s.v. *esbromadora*). A la banda d'Aragó és avui més usual *espumadera* (Endize, s.v.). Com en el cas de *rasera*, que expliquem més endavant, el sufix *-era*, enfront del pròpiament català *-ora*, pot ser un símptoma d'aragonesisme.

- Broquer** ‘broquer, escut circular’ [“una rodeta de fere launada per a *broquer*” (9v15)]. Mot en desús, però ben usual a la fi de l’edat mitjana.
- Cabaços** ‘cabassos’ [“dos *cabaços* veills” (10r3)]. Es mot patrimonial en català. Les formes *cabazo*, *capazo* i *capacho* es reparteixen pel domini aragonès (*Endize*, s.v.).
- Cadira llarga** ‘escó, banc del foc’ [“prop lo fogar una *cadira larga* & dos banx per aseure” (9v25)]. Es tracta probablement del que en aragonès s’anomena *cadiera*, un banc amb respallier vora del foc i sobre el qual es podia abatre una taula per menjar. El diccionari Alcover-Moll recull a Massalcoreig i Fraga la denominació *cadira del foc* (*DCVB*, s.v. *cadira*).
- Caldés** ‘calders’ [“Item dos *caldés* d’aram” (9v17)]. El substantiu *calder* és comú al català i a l’aragonès. En aquest últim és freqüent que conservi la vocal final etimològica: *caldero* (*Endize*, s.v.).
- Canada** ‘canada, recipient de fusta amb dos brocs, per transortar líquids’ [“una *canada* veilla per a portar vino (10r17)]. Paraula i objecte són avui antiquats. El *DCVB* (s.v. *canada*) inclou una imatge d’aquest recipient. Ben prop de Roda es conserva un nom de lloc: el *Brocó de Canada*, una metàfora oronímica de la serra del Cis. El trobem als parlars del Pallars i la Ribagorça catalana, però l’inclou també el vocabulari de Ferraz i Castán, que posa especial atenció al parlar de Benasc.
- Cànam / cànem** [“un sac squiçat de *cànam*” (9v28), “tres madexas de stopa de *cànam* am sus ceios de *cànam*” (10r3), “XXV madexas de fill de *cànem*” (9v28)]. El nostre document alterna les formes *cànam* i *cànem*, una alternança que no es troba en els atles lingüístics moderns. A la zona que treballem la forma normal és *cànem*. Més al sud, en la línia Àger-Estopanya-Peralta apareix ja la variant fonètica *cànim*. A la vall de Benasc la forma que recull l’*ALDC* és *káme*. Roda: *kánem* (*ALDCV*, 1007; Ensenyat 2006: 113), Areny: *cànem*. Castigaleu: *cànem* (Moners 2008: 90). Sopeira: *kánem* (*ALDCV*, 1007),
- Ca / Cans** ‘gos, ca’ [“un troz de cadena de fere per ferar *cans*” (9v10)]. Solament tenim a l’inventari el terme en plural i això ens impedeix de saber si es mantenia encara la nasal final. El *PALDC* (4, 914) comenta, tot referint-se a la forma *can* de Cerler i Eressué: “amb manteniment arcaic, aragonesitzant, de la nasal final”. Avui la forma *ca/cans* ha perdut força en la llengua i solament es manté a la Catalunya Nord i a les Balears. L’atles català (*ALDCVI*, L83) recull la forma *cotxo* a la Pobla de Roda i a Peralta de la Sal i, encara que a Areny el que es pot oir és la forma *gos*, els llogarets situats cap a ponent empren ja *cotxo*.
- Capceras** ‘capçal’ [“dos *capceras* de lit de las antigas veillas. Item un lit de barras ab una flaçada blanca ab listas negras als caps” (9v39)]. No podem saber si es tracta d’una part del llit, la del cap, o bé dels coixins de llit (cf. *DCVB*, s.v. *capçal*).
- Capell** ‘barret rústic’ [“un *capell* de sol de palma” (10r13)]. El *DCVB* recull la denominació *capell de pauma* a Mallorca i Menorca i també documenta l’expressió *capell de sol*, que coincideix plenament amb l’objecte inventariat. En l’enquesta de Sopeira de 2024 queda constància que el mot ha estat en ús, però avui és ja totalment obsolet.
- Capssa** ‘capsa’ [“Item un arquibanc dauant lo lit ab amellas & una *capssa* ab seu” (10r14)]. Roda: *káifa* (*ALDCII*, 209), *caixa* (Ensenyat 2006: 103). Areny: *capsa*. Castigaleu: *capsa* (Moners 2008: 91). Sopeira: *kápsa* (*ALDCII*, 209). Vegeu el mapa de l’*ALDC* (II, 209), on queda ben

reflectida la presència de *caxa*, *caixa* a l'Aragó, a les Balears i de la línia de Castelló cap al sud. En canvi *capsa* és omnipresent al Principat i a la part nord del domini valencià. El *PALDC* (2, 151) explica que *capsa* manifesta el resultat culte del llatí *CAPSA* i *caixa* en manifesta el resultat popular. És probable que a Roda al segle xv la forma *caixa* estigués com avui en ús, però l'inventari no la registra. És justificable la utilització de *capsa* per l'especialització semàntica, que suposa, aplicada a una caixa de petites dimensions.

Cartre 'cove d'arguenells' ["una *cartre* plena de lana sutzia" (10r1)]. Malgrat el que veiem a l'inventari, actualment el nom és masculí. Coromines l'estudia bé en el seu diccionari etimològic català i el qualifica de "mot de les comarques occidentals pirinenques, d'origen incert" (*DECat* II, 600b15). Difusió: Roda: *caltre* (Ensenyat 2006: 108). Areny: *cartre* (enq. 2024), També al recull *L'enraonar d'Areny*: "cartró/cartre. Cove de vímet molt fondo" (Bergua 2024: s.v.). Castigaleu: *cartre* (Moners 2008: 92). La variant amb consonant lateral *caltre* predomina a la part baixa de la Ribagorça occidental: Campo, Juseu, Torres del Bisbe. La forma *cartre* és normal a les altes valls de Boí, Barravés i Benasc, davalla per la conca de la Noguera Ribagorçana i arriba fins a Tamarit.

Ceios probablement en el sentit de 'centeners' ["tres madexas de stopa de cànam am sus *ceios* de cànam" (10r2)]. Sembla tractar-se d'un castellanisme, que el *DLE* defineix així: "cejo, del ll. CINGULUM 'citurón', atadura de esparto con que se atan los manojos de la misma planta" (*DLE*, s.v. cejo accep. 2). El *DCVB* (s.v.) descriu bé la finalitat del centener: "Lligada que es feia a la fi de la troca de cent voltes, nuant-hi el cap per evitar que la troca s'embullàs; modernament, el fil resistent, cordó, corda o veta que es passa entre les espines d'una troca o els fils d'un ordit, per evitar que s'embullin".

Com 'obi, atuell concavat per abeurar o donar menjar els animals' ["Item una albera & un *com* de fust" (9v9), "Item un *com* de fust trenquat" (9v25)]. Avui el mot és encara conegut pels pastors, però ha quedat com un terme pastoril en desús. A l'enquesta de Sopeira van dir "utilitzem *menjadora*".

Coruell de ferre 'corbell, barra de ferro corbada' ["una paella, una rasera, un *coruell* de fere, un feroll pera tirar foc larc (9v13)] Pel context, sembla tractar-se d'algun element del fogar. Alcover i Moll el defineixen com 'barra corbada' (*DCVB*, s.v. *corbell*).

Cremaills / Cremaillas 'clemàstecs, cadena amb ganxos per penjar-hi el calder' ["unas *cremaillas* & unas gleuas, una cobertora, tot de fere" (9v.8), "altras *cremainllas* trenquadas" (9v18), "sobre lo fogar dos *cremaills*" (9v12)]. Alternen en el document la forma femenina i la masculina, sempre en plural. L'*Endize* (s.v.) registra molta varietat formal: *cremall*, *cremallo*, *cremalleta*, *cremall*s, *cremallos*. Les enquestes a Areny i a Sopeira recullen la forma masculina plural: *cremall*s (enq. 2024), però sembla que el singular també és usat *cremall/cremall*s (Bergua 2024: s.v.)

Desmarxat 'espatllat, fet malbé' ["En altre trillar trobam erba & un cub *desmarxat*" (10r24)]. Areny: *desmarxat* (enq. 2024). Sopeira: *desmarxat* (enq. 2024). Mot ben viu a la zona d'Areny i Sopeira. Té arrelament en el català medieval i Coromines vol veure-hi un antic manlleu del francès (*DECat* V, 510v23). L'*Endize* (s.v.) assenyala l'adjectiu *esmarchinau* 'roto', 'inservible'

proper formalment a *desmarxat*, que podria ser resultat del creuament amb *margin* ‘marge’: *esmarchinau* (Viello Sobrarbe), *esmarchinada* ‘ajada’ (Estadilla), *esmarchinar* (A Buerda i Fonz).

Destrall ‘destral’ [“un tasquó de fere: solia star *destrall*” (9v7), “Item altra falç podadera cominall & una *destrall* trenquada” (10r13)]. La forma amb la *d*-etimològica conservada és general a tot el Principat. Els parlars d’Aragó i els de València perden aquesta consonant. Veg. *PALDC* 2, 115. Roda: *estral* (Ensenyat 2006: 52; *ALDC* II, 303). Areny: *astral* (enq. 2024). Castigaleu: *estral* (Moners 2008: 116). Sopeira: *astral* (enq. 2024), *estral* (*ALDC* II, 303).

Dobler terme aplicat en l’inventari a una mena d’estoig [“Item un *dobler* ple de cartas” (10r14)]. Probablement fos semblant al que hem vist en una casa tradicional, en la qual tenien les escriptures de propietat dintre d’un estoig consistent en una peça doblada simètricament i folrada amb pergami, una mica com si fossin les guardes d’un protocol. El *DCVB* (s.v. *dobler*, acc. 2) diu que es tracta d’unes ‘alforges, bossa doble’.

Embut ‘embut’ [“Item un *embut* trenquat on sta hun ordre veill ab vinagre” (10r22)]. Roda: *embasadó* (Ensenyat 2006: 52; *ALDC* II, 331). Areny: *embuit*. Sopeira: *embújt* (*ALDC* II, 331)

(E)scala de fust [“una *scala* de fust am set scalons veilla” (10r19)]. A l’enquesta de Sopeira es va aclarir bé el que podia ser aquest objecte: “el fust era una escalera per puïar als arbres, a collir la fruita. Era un fust llarg amb altres atravesats de forma perpendicular on es posaven els peus, de més grans a menys als caps” (Sopeira, enq. 2024).

(E)scudellas ‘escudella, plat fondo’ [“tres *scudellas* de terra & dos grealls de terra (9v19), “VIII *scudellas*, VII grealls tot de fust” (9v30)]. Pel que es veu a l’inventari, podia ser de terrissa o bé de fusta.

(E)squiçat ‘esquinçat’ [“un breç ab pellons *squiçats* & un sac *squiçat* de cànam” (9v27), “una flaçada blanca ab listas negras als caps & un quadrat veill *squiçat* & un troz d’estrall *squiçat*” (9v40), “una gonella *squiçada* de dona” (10r8)]. Coromines assenyala que “és una peculiaritat del català i la llengua d’oc”. Afegeix que perdura en els parlars del domini llenguadocià “però també és més o menys de tot el gascó, fins a la Gironda, en forma, en part, reduïda fonèticament a *esquissar*, com és bastant normal en llengua d’Oc” (*DECat* III, 703a10). És notable que sigui precisament aquesta variant reduïda la que apareix en el nostre inventari.

(E)stinller ‘llenyer, lloc per a tenir la llenya a la vora del foc’ [“Item en lo *stinller* una loça” (9v12)]. El mot es relaciona immediatament després de *fogar* i no hi ha dubte del sentit amb què s’empra. La forma normal esperable seria *asteller* o *esteller*, però aquí es veu modificada amb una epèntesi de consonant nasal, fenomen típicament ribagorçà. El *Diccionario etimológico* de Brian Mott recull a Gistau el mot *astillero* [esti'lero] en el sentit metafòric ‘escurreplatos’.

Exartell ‘eixartell’ [“Item un *exartell* & una tribana poqua” (9v21)]. Semànticament el mot s’integra dintre d’un camp lèxic on figuren diversos estris agrícoles que esmenta l’inventari, com *exat* o *exolla*.

Exat ‘aixada’ [“Item dos *exats* altres la una streta l’altra puntagut sencera & una ganxa” (9v8) “Item altre *exat* trenquat” (9v10), “tres *axats*” (9v6)]. Difusió: Roda: *aixada*, *eixau* (*ALDC* IV, 754),

eixada (Ensenyat 2006: 180). Areny: *aixada* (enq. 2024). Sopeira: *eixada* (ALDC IV, 754). Castigaleu: *aixada* (Moners 2008: 73). La llengua actual presenta dos alternances que seria interessant d'estudiar, una fonètica: *aixat/eixat*, l'altra morfològica: *aixada/aixat*. En el document de Roda apareix solament la forma masculina, però amb les dues variants fòniques: *axat/exat*.

Exàvega 'xàvega, xarxa de corda' ["En lo pallier qualsque III *exàuegas* de pallia" (10r23)]. És un dels pocs arabismes que trobem. Pel que especifica l'inventari no es refereix a la xarxa de pescar, sinó a la de trafegar palla. És mot ben conegut a tot el domini català.

Exolla 'aixola' ["duas *exollas* amplas veillas, una falç podadera veilla ataquinada" (9v20)]. Eina de fuster, però pot ser també d'ús agrícola. Evolució del llatí *ASCIÖLA*. Al *Tresoro d'a luenga* trobem registrades les formes *aixuela* (Vall de Benasc, Graus) i *ixuela* (Vall de Gistau, A Fueba) (TLA, s.v.). Designa un tipus d'eina per tallar la fusta, com el castellà *azuela*.

Falç 'falç' ["Item una *falç* de podar" (9v8), "una *falç* podadera veilla" (9v21)]. El tipus *segadera*, que trobem a Roda i Sopeira, ha de ser d'importació des de l'aragonès. Al cat. nord-occidental la forma normal és *falç*. En canvi, als parlars valencians el més estès és la forma *corbella*. Segons el *PALDC* (4, 526), "corbella, d'àrea val. i tort. fa pensar en una importació aragonesa". Però si fos aragonesisme fonèticament s'esperaria **corbiella* o **corbilla*. I no trobem en aragonès restes d'aquesta evolució. Roda: *segaéra* (Ensenyat 2006: 52) (ALDC IV, 819). Castigaleu: *armella* (Moners 2008: 78). Sopeira: *segadéra* (ALDC IV, 819).

Fere / Fera / Feros 'ferro' ["un tasquó de *fere*" (9v), "una cobertora, tot de *fere*" (9v.17), un coruell de *fere*" (9v13), "un troz de cadena de *fere* per fermar cans" (9v10), "Item tres armellas de *fera* per aradre, la vna trenquada (9v14), "uns *feros* de tres peus & una pala de *fere* trenquada" (9v15)]. La forma normal usada a l'inventari és *fere*, però apareix també *fera* i *feros*. Al segle xx la forma més pròpia de la Ribagorça era *ferri*, que és la que encara recorden les velles generacions. Roda: *ferri* (Ensenyat 2006: 221). Areny: *ferri* (enq. 2024), (Bergua 2024: s.v.). Castigaleu: *ferri* (Moners 2008: 118). Sopeira: *ferri, ferro* (enq. 2024).

Fermar 'lligar' ["un troz de cadena de *fere* per *fermar* cans" (9v10)]. En el document queda clar que el verb s'utilitza exactament com fem avui en dia a l'horta de Lleida, en el sentit d'assegurar els gossos amb una cadena'. És un verb d'ús general a tots els parlars catalans.

Ferroll 'ferroll' ["un *ferroll* pera tirar foc larc" (9v13)]. El *DCVB* (s.v. *ferroll, ferrolla*) indica que és una "pala de ferro que serveix per a remenar el foc i replegar la cendra". En aquesta accepció el mot és avui femení, tant a Roda com a Areny o Sopeira. La utilització per estendre el foc i la brasa és el que sembla que indica l'expressió "per tirar foc larc". Roda: *farrolla* (Ensenyat 2006: 218). Areny: *farrolla* (enq. 2024) (Bergua 2024: s.v.).

Fessa 'partida en dues parts' ["una pastera *fessa*" (9v9)]. El verb *fendre* 'dividir en dues parts' no és avui d'ús freqüent en català, substituït per altres com *esquerdar*, *badar*, *partir*, *dividir*. Com a substantiu existeix *una fesa*, recollit en el diccionari normatiu. En el manuscrit manté sibilant sorda esperable per evolució del participi llatí. Avui el mot ha estat assimilat en català als adjectius verbals en *-ès, -esa*, i presenta sibilant sonora.

Forment ‘blat candial’ [“qualque un almut *forment*” (9v34)]. Coromines assenyala que a la Ribagorça el mot s’aplica al blat de qualitat, com oposat al séguel (*DECat* IV, 218b54). L’alternança en el document amb el mot *blat* pot explicar-se perquè aquest s’apliqués com a genèric a tot tipus de cereal i en canvi *forment* es reservés al cereal de més valor. Ho assenyala Coromines: “antigament, i avui encara en molts parlars del Nordoest, designà col·lectivament tots els principals cereals” (*DECat* I, 829a25).

Ganxa ‘bastó’ [“dos exats altres la una streta l’altra puntagut sencera & una *ganxa*” (9v.8)]. Roda: *gancha* (Ensenyat 2006: s.v.), aplicat al gaiato de pastor i al bastó de pagès. Actualment és freqüent aplicar el mot al bastó de mà usat pels avis. És ben viu també a Areny i a Castigaleu (Morners 2008: 122). Està testimoniats tant a la part de Catalunya: Pobla de Segur, Tremp, Gandesà (*DCVB*, s.v. *ganxa*), com a la banda d’Aragó: Tamarit de Llitera, Bisaurri, Salas Altas, Viello Sobrarbe (*Endize*, s.v. *gancha*).

Glevas [“unas cremaillas & unas *gleuas*, una cobertora, tot de fere” (9v.8)]. És incert a què es pot referir el notari amb el terme *gleuas*. Potser a alguna mena d’estrís per a recolzar-hi les olles, com els que en castellà en diuen *morillos*.

Greall / Grealla ‘greal, plat profund’ [“una arqueta poqua ab una *grealla* ab sall” (9v22), “dos *grealls* de terra & dos *grealls* de fust” (9v19)]. És probable que la forma femenina designi un tipus de greal més petit.

Huxa ‘arca gran, usada sovint per tenir-hi gra’ [“Item una *buxa* am cinc truxos” (9v24)]. El mot és ben viu a la vall d’Aran i té llarga tradició en tot el domini occità i en el francès. Existeix també en castellà i Joan Coromines i José Antonio Pascual li dediquen un bon article al *DECH*. És improbable que aquí sigui un castellanisme, vista la tardana documentació en castellà, on solament comença a testimoniar-se en l’obra de Sebastián de Covarrubias. La fonètica històrica demostra que *buxa* és un galicisme. Ben aviat va penetrar en l’espai gascó i pogué ser difós a la Ribagorça des de la propera vall d’Aran.

Lart salat ‘cansalada’ [“un baquó de porc salat sencer & un *lart salat* am las menueias del porc” (9v36)]. El document distingeix entre *lart salat* i *seu*. Potser la diferència estigui en què *lart salat* es mantingués més proper del significat etimològic de ‘cansalada’ ‘sagí’ (ll. vg. *LARDUM*) i en canvi el mot *seu* s’apliqués al greix fos, allò que en alguns llocs anomenen *llard dolç*. El *PALDC* (5, 883) explica: “les variants sintagmàtiques *llard dolç*, *greix dolç* i *sagí dolç*... són degudes a la necessitat de distingir el llard pròpiament dit del valor més general que tenen aquells nuclis”. Avui *llard* té en la llengua normativa el significat de ‘greix tret per fusió del sagí del porc’ (*DIEC2*, s.v.), i per tant ha assumit el significat que tenia l’arcaic *seu*. El derivat *llardons* conserva encara un valor proper al de la substància més sòlida que representa el sagí.

Lata ‘llata, peça de fusta estreta i allargada’ [“Item vuyt *latas* de fust mundadas per a pengar robas al ayre” (10r9)]. Mot ben conegut als parlars romànics occidentals, molt usat en català. Amb la palatal inicial *llata* és general en català i també en els parlars de Benasc i de Fonç. A la banda de l’aragonès trobem també la paraula aplicada a peces de fusta, però amb la fonètica aragonesa: *lata*.

Loça ‘llossa, cullerot’ [“Item en lo stinller una *loça*, una bromadera de fere” (9v12)]. Mot ben documentat en el català antic i avui usat encara a les terres ribagorçanes. És comú amb el francès *lousse*, l’occità *losse*, l’aragonès general *loza* i l’aragonès ribagorçà *lloza*. Roda: *lloza* (Ensenyat 2006: 270). Areny: *llossa* (enq. 2024), *llossa* (Bergua 2024: s.v.). Sopeira: *llossa* (enq. 2024).

Menueias del porc ‘menuts del porc, vísceres’ [“un lart salat am las *menueias* del porc” (9v36)]. Es fa difícil d’explicar la forma fònica del mot a partir de les lleis fonètiques del català occidental i també de l’aragonès. Si partim d’un llatí *MĪNŪTĪCŪLAS* podem arribar al castellà **menudejas* i al català oriental **menudeies*, en tots dos casos amb una palatal no lateral com la que reflecteix la forma del document. Tant a l’Aragó com a la Ribagorça catalana aquest ètimon hagués donat **menudellas*. Caldria després que la forma resultant perdés la *-d-* intervocàlica, cosa ben provable. Res s’oposaria a interpretar aquest *menueias* com un castellanisme o com un catalanisme, però hi ha també una tercera via: acceptar un fenomen de variació interna que permeti la coexistència de formes com *menueias* i **menuellas*. En aragonès (cf. Terrado 2021: 204) han conviscut *mayuelo* amb *malluelo* i en català *maiol* amb *mallol*.

Metro Veg. Nietro.

Mundadas ‘netejaes, pelades’ [“Item vuyt latas de fust *mundadas* per a pengar robas al ayre” (10r9)]. El verb *mundar* < ll. *MŪNDARE* ‘netejar’ i l’adjectiu *mund* són mots ben testimoniats en català des de l’època medieval (*DECat* V, 833a30).

Nietro ‘mesura de capacitat per a líquids equivalent a 160 litres’ [“altra cuba plena de vino most sufficient: pot esser qualque III *nietros* poc més poc menys. Item altra cuba buyda tinent vy qualque III *nietros*” (10r17)]. El llatí *MĒTRUM* ‘mesura’ va tenir descabdellament popular a la península Ibèrica i va deixar descendents des de Galícia a Aragó. En aquest domini va difgongar la vocal tònica i es va especialitzar semànticament en l’expressió de mesura per al vi (*DECH* IV, 62a50).

Obs ‘ús, necessitat’ [“un aradre ab la reilla ferat a tots *obs*”]. El sentit és ‘en bon estat’ ‘preparat per a ser usat’. El llatí *OPUS* ‘feina’, ‘ocupació’ va generar expressions romàniques com *esser ops*, *a tots ops* o *per ops de* (*DECat* VI, 20a11). En aragonès i en castellà trobem la paraula diftongada, com *uebos* i *buebos*. Ha quedat antiquada i solament es manté en alguna expressió de llenguatge jurídic.

Paella ‘paella’ [“una *paella*, una raser, un coruell de fere” (9v13)]. La forma patrimonial esperable del ll. *PATELLA* seria *padella*, que és la que encara avui conserva el parlar popular ribagorçà. Que en la llengua normativa s’hagi imposat la forma sense consonant no és cosa recent: “La forma sense *-d-* havia, però, entrat profundament en el territori de la llengua, i fins guanyat l’adhesió dels cercles dirigents, des dels ss. XIII-XIV” (*DECat* VI, 158a9). El nostre inventari entra dintre d’aquest corrent innovador. Areny: *padella* (enq. 2024; Bergua 2024: s.v.)

Poçall ‘poal, galleda’ [“un *poçall* de fust, altra raser sencer” (9v23)]. La forma *poçall* suposa una pronunciació sorda del resultat [ty] de l’ètim *PŮTĚĀLE*. Aquesta articulació desonoritzada impedia la pèrdua de la consonant i per això el mot està proper de la forma aragonesa *pozal* (cf. *Endize*, s.v.) i no del català *poal*, que presenta una evolució amb síncopa consonàntica.

Porgar ‘porgar, passar els cereals pel garbell’ [“Item duas virageras de *porgar* blat & dos sedaços & dos aralls de acriuar blat” (9v,38)]. El verb *porgar* forma part del fons romànic comú, en el qual

pouen tan el català com l'aragonès, que permet traçar àrees lèxiques contínues entre les dues llengües.

Puha de torn [“una *puha de torn*” (10r7)]. El *DCVB* (s.v. *pua*) explica bé el sentit d'aquest objecte: “Peça cilíndrica i aguda on s'enrotllava el fil en rodar el torn de filar”.

Rasera ‘escumadora’ [“una paella, una *rasera*, un coruell de fere (9v13), “un poçall de fust, altra *rasera* sencera” (9v23)]. Avui *rasera* en aquest sentit és conegut a la Ribagorça. És un mot ben documentat en els textos aragonesos medievals (Terrado 1991: 297). Fins i tot el diccionari de l'acadèmia castellana (*DLE*) el conté i descriu l'objecte com una escumadora: ‘paleta de metal con varios agujeros’. Roda: *rasera* (Ensenyat 2006: 367). Areny: *rasera* (enq. 2024). Castigaleu: *rasera* (Moners 2008: 150). No solament per la documentació, sinó també per la seva morfologia, podem dir que es tracta d'un aragonesisme. Tenim aquí el femení corresponent al *rasero*, l'ètim del qual és ll. *RASŌRIUM*. En català i occità va donar *rasor* (*DECat* VII, 126b31). En canvi, en castellà i aragonès, després d'una metàtesi de vocals, la solució fou *rasuero/rasuera* i després *rasera*.⁶

Raill ‘càntir’ [“Item un tallian poca & un *raill* & un anap de fust nou nouent” (9v27)]. És l'aragonès *rallo*, amb adaptació fonètica al català; també és mot navarrès. El trobem ja en un inventari de Teruel de l'any 1407 (Terrado 1991: 297). Alguns el tradueixen com ‘botijo’, si bé sembla ser el de coll curt amb un filtre de foradets al broc d'entrada. L'*Endize* (s.v. *rallo*) registra bé la seva difusió: Ansó, Echo, Biescas, Fuencalderas, Luesia, Uncastillo. Es recull també en el vocabulari de Cinco Villas.

Robas ‘béns embargats’ [“& foren pressos las *robas* que's seguexen: primerament tot lo baquó del porc sencer. Item vna flaçada blanca ab listas negras. Item los dos caldés, la hu migà, l'altre poc. Item vna paella (10r33)]. Queda clar que *roba* no està utilitzat aquí en l'accepció ‘drap de tela’, sinó en les més arcaïques d'objectes presos al seu propietari o mercaderies.

Seu ‘seu’ ‘greix d'untar’ [“un arribanc dauant lo lit ab amellas & una capssa ab *seu*” (10r14)]. Del ll. *SĒBUM*, és mot germà de l'aragonès i castellà *sebo*. En català ha sofert la competència de paraules d'altre origen: *sagí*, *saïm*, *greix*, *manteca*, *llard*. Es manté viu solament en un àrea lateral: l'illa de Menorca (veg. *PALDC* 5, 883). A bona part de la Ribagorça el mot ha cedit davant la competència del castellanisme: *derretido* i l'aragonesisme popular *derretiu*, si bé amb metàtesi: *redetido*, *redetiu* (veg. *ALDC* VI, 1426). Roda: *redetido* (Ensenyat 2006: 52). Areny: *redetido*. A l'enquesta de Sopeira van explicar: “el greix fos del porc es diu *redetido* i *regalat*”.

Sutzia ‘bruta, sense rentar’ [“una cartre plena de lana *sutzia*” (10r1)]. El *DCVB* (s.v. *llana*), explica bé el sentit del terme aplicat a la llana: “*Llana suarda* o *llana sutza* o *llana surja*: la que no ha estat rentada, sinó que porta la brutor que tenia abans de la tosa”.

Talliadós de fust [“quatre *talliadós de fust* & tres scudellas de terra & dos grealls de terra & dos grealls de fust”, “Item altres dos *tanlladors*” (9v23)]. Pel context, sembla tractar-se d'una peça de vaixella, un tipus de plat.

6. Observen Coromines i Pascual (*DECH* IV, 749b35): “Es probable que el nombre de *Nuño Rasura*, juez de Castilla, llamado *Rasuera* en textos arcaicos (p. ej. en el *Cronicon Villarense*), contenga el femenino correspondiente, hoy *rasera*”.

- Tallian** ‘tallant’ [Item un *tallian* poca (9v27)]. Provablement en el sentit que el *DCVB* (s.v., tallant) anomena “ganiveta de fulla ampla” utilitzat per tallar carn y ossos.
- Tascó** ‘tascó’ [“un *tasquó* de fere: solia star destrall” (9v7)]. El mot designa un tros de fusta o de ferro que pot servir per falcar o assegurar algun moble o objecte. No el recull el treball d’Amàlia Ensenyat. És mot català ben conegut avui (enq. 2024).
- Tribana** ‘barrena’ [“Item un exartell & una *tribana* poqua” (9v21)]. El mot *tribana* és encara avui d’ús normal a la zona (enq. 2024).
- Trillar**. Mot de significat incert. [“En lo pallier qualsque III exàuegas de pallia. En altre *trillar* trobam erba & un cub desmarxat (10r,24)]. No sabem si seria un tipus de pallera, vist que hi troben herba. Podria ser un lloc per guardar-hi herba o palla pels animals. Malgrat tot, no tenim documentat en català el mot amb aquesta accepció.
- Truxo** ‘compartiment dintre d’una arca’ [“Item una huxa am cinc *truxos*” (9v25)]. A l’Aragó es troben formes diftongades *truecho* i *truexo* (Sobrepuerto, Pardinilla), que contrasten amb les que no tenen diftong: *troixo* de les valls de Bió, Bielsa, Gistau i *troxo* a Espuëndolas (*TLA*, s.v.). Sembla ser paraula emparentada amb el castellà *troje*.
- Vin(a)da** ‘beguda obtinguda posant aigua a la tona després de buidar bona part del vi’ [“una cuba ab *vinda*” (10r,16)]. El *TLA* (s.v. *vinada*) indica: “vino de inferior calidad y grado alcohólico que se obtiene echando agua en las brisas de las que ya se obtuvo el vino de flor”. El senyor Carmelo, de casa Vicén de Roda, ens va explicar ja fa alguns anys aquest procediment, que era usual a la zona.
- Vino** provablement en l’accepció ‘vi no fermentat’ [“altra cuba plena de *vino* most suficient: pot esser qualque III nietros poc més poc menys. Item altra cuba buyda tinent *vy* qualque III nietros. Item un barill buyt tinent *vy* qualsque XII cantes. Item una canada veilla per a portar *vino* (10r17)]. El document sembla distingir entre el *vino* most, possiblement el vi no fermentat, i el *vy*, que potser seria el que ja hauria bullit. Entre les cubes plenes, que tenen *vino*, i les buides, que tenen *vi*, sembla fer-se una distinció. La canada podria permetre trafegar el most.
- Virageras** ‘garbell per porgar el blat’ [“Item duas *virageras* de porgar blat & dos sedaços & dos aralls de acriuar blat” (9v,38)]. No podem assegurar si cal llegir el mot com /bira’γeras/, suposant que el notari hagi oblidat escriure el grafema <u> o com /bira’zeras/, perquè la seqüència gràfica <ge> expressa sempre una articulació palatal. Ens decanem per la primera opció. En cas de llegir la forma documental com /bira’zeras/, hauríem de suposar un manlleu als parlars gal·loromànics que palatalitzen la consonant velar. Però l’oblit de <u> es constata també en altres notaris. Creiem que cal relacionar el mot amb l’aragonès *viraga*, que és el nom que rep en molts llocs el jull, *Lolium temulentum*. La forma *biraca*, amb consonant sorda, es localitza a la vall de Bió i a la vall d’Echo. La variant *biraga* té major difusió: Echo, Bielsa, Viello Sobrarbe, Salas Altas. Cal pensar que l’objecte al qual es refereix el document ha de ser un tipus cribell que permetia destriar el jull del blat. El *FEW* proposa un ètimon EBRIACA i afirma (s.v. *ebriacus*) que en l’accepció de ‘jull’ degué de difondre’s ràpidament⁷ per tota la Gal·loromània. A la vall

7. “Wohl aber ist das fem. *ebriaca*, in der bed. ‘lolch’fast über der ganze gallorom. gebiet verbreitet”, allerdings meist in konkurrenz mit *LOLIUM*”.

d'Aran es recull la forma *üraga* (Bernhard 1988: 95). Llegint l'article del *DCVB*, podem comprendre bé la motivació de l'adjectiu llatí aplicat a aquesta planta: "abunda dins els sembrats de cereals, i el seu gra, barrejat amb el del blat, de vegades entra a formar part del pa i embriaga un poc els qui el mengen".

9. Conclusions

Al segle xx el parlar de Roda va ser descrit i qualificat com un parlar de transició entre el català i l'aragonès. És versemblant que al segle xv la situació fos molt pareguda. Els pobladors de les riberes de l'Isàvena devien tenir una competència lingüística que els permetia entendre's amb gent d'una zona que s'estenia per les valls confrontants, les de llengua catalana i les de llengua aragonesa.

La fonètica, la morfologia i la sintaxi del document podem dir que són essencialment catalanes. Ara bé, català i aragonès són llengües de tipologia tan propera que comparteixen la major part dels seus recursos expressius. De fet trobem alternances que trenquen la uniformitat de la norma del document: *vy* (10r18) ~ *vino* (10r17). Els plurals femenins es fan gairebé sempre en *-as*, però apareix un cas en *-es*: "*totes las cosas*" (10r25). En un cas sembla aparèixer el possessiu aragonès *sus*: "*tres madexas de stopa de cànam am sus ceios de cànam*" (10r3). Un sol cas hi ha també de l'adjectiu *altro*, alternant amb el normal *altre*: "*Item altre lit de baras buyt & una banqua amb IIIe peus. Item altro banc & una taulla*" (10r4). Fet també aïllat en el document és el manteniment de *-n* final en el mot *relaçon*: "*& feu relaçon de las cossas en lo present contracte*" (10r38). Totes aquestes vacil·lacions poden ser símptoma d'inseguretat, però més aviat creiem que mostren l'intent del notari per adaptar-se a la llengua de persones que no devien de tenir consciència que el seu parlar pertangués a un sistema distint de l'emprat pels seus veïns que vivien uns quilòmetres més enllà.

Hem dit en la introducció d'aquest estudi que el nostre objectiu era saber en quina mesura s'ha produït la transmissió a les generacions actuals dels vells mots i formes. Als més joves no els resultarà familiar el llenguatge de l'inventari del 1423, perquè no solament la llengua, sinó la manera de viure, han experimentat en els darrers anys una profunda transformació. Però a les persones nascudes durant la primera meitat del segle xx bona part del lèxic, la morfologia i la fonètica els resultaran familiars. En això coincidim amb les conclusions de Javier Giralt en el seu estudi dedicat als inventaris ribagorçans, quan diu: "Por otra parte, debemos enfatizar el hecho de que numerosas voces documentadas en los inventarios hayan seguido utilizándose hasta la actualidad" (Giralt 2024: 126).

El català escrit al segle xv era una llengua prestigiosa. És ben normal que, en un text de base netament catalana, però comprensible per tothom, hi trobem molts elements comuns amb l'aragonès i també aragonesismes clars. I cal destacar endemés alguns fets que marquen trets diferencials d'aquest català respecte del més general, com pot ser l'epèntesi de la nasal davant de lateral palatal.

D'altra banda, el lèxic d'un inventari reflecteix les relacions comercials i humanes amb espais molt diversos. Castellanismes com *ceios* ens fan pensar en la comunitat castellana, molt potent econòmicament al segle xv. Aragonesismes com *aral*, *nietro*, *raill*, *viraguera*, *podadera*, *raser*, *bromadera* o

JAVIER TERRADO PABLO

truxo són mostra d'una llengua que està allà a tocar de casa. I també a un pas està la llengua occitana, que arriba pels ports de Benasc i de Viella, i que introdueix mots com *buxa*, en competència amb *caixa* i *arca*.

10. Bibliografia

ALDC = Veny i Clar, Joan; Pons i Griera, Lúdia (dir.): *Atles Lingüístic del Domini Català*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 9 vols. En línia: <<http://aldc.espais.iec.cat>> [consulta: juliol de 2024].

ALEANR = Alvar López, Manuel; Llorente Maldonado, Antonio; Buesa Oliver, Tomás (1979-1980): *Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico / CSIC.

BERGUA PALLARÉS, Inés; PUYAL BURRELL, Anna (2024): *L'enraonar d'Areny*, autoedició en PDF.

BERNHARD, Gerald (1988): *Die volkstümlichen Pflanzennamen im Val d'Aran (Zentralpyrenäen)*. Wilhelmsfeld: Gottfried Egert Verlag.

CICA = Torruella Casañas, Joan; Pérez Saldaña, Manuel; Martines Peres, Josep (dir.): *Corpus Informatitzat del Català Antic*. En línia: <<http://www.cica.cat/>> [Consulta: juliol 2024].

CORDE = Real Academia Española: *Corpus diacrónico del español*. En línia: <<http://www.rae.es>> [consulta: juliol de 2024].

DARA = Gobierno de Aragón (ed.): *Documentos y Archivos de Aragón*. En línia: <<http://dara.aragon.es/opac/app/simple>> [consulta: juliol de 2024].

DECH = Corominas, Joan; Pascual, José Antonio (1980-1991): *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*. Madrid: Gredos.

DCVB = Alcover, Antoni M.; Moll, Francesc de B.: *Diccionari català-valencià-balear*. En línia: <<http://DCVB.iecat.net/default.asp>> [consulta: juliol de 2024].

DECat = Coromines, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 vols. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.

DIEC2 = *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. En línia: <<https://dlc.iec.cat/>> [consulta: juliol de 2024].

ENSENYAT BRUN, Amàlia (2006): *Repertorio y análisis lingüístico del léxico de Roda (Huesca)* [treball de Diploma d'Estudis Avançats inèdit, UdL, 2006].

GIRALT LATORRE, Javier (2012): *La llengua catalana en documentació notarial del segle XVI d'Albelda (Osca)*. Albelda: Ayuntamiento de Albelda.

GIRALT LATORRE, Javier (2019): *Llibre de testaments (1398-1429) d'en Pere Oriola, notari de Fondespatla. Edició i estudi lingüístic*. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses.

GIRALT LATORRE, Javier (2021): "De Alins a Calasanz: la transició del aragonés al catalán en la Litera Alta". *Alazet*, 33, 29-47.

JAVIER TERRADO PABLO

GIRALT LATORRE, Javier (2023): “Vocabulari quotidià en uns inventaris del segle xv de Tamarit de Llitera (Osca)”. Dins Casanova, Emili; Colomina, Jordi; Sifre, Manel (ed.): *Constància i senderi en l'estudi lingüístic. Miscel·lània en honor del professor Lluís Gimeno Betí*. Castelló: Diputació de Castelló, 329-342.

GIRALT LATORRE, Javier (2024): “Léxico de la vida cotidiana en inventarios del siglo xv de Roda de Isábena (Huesca)”. *Estudis Romànics*, 46, 103-130.

GIRALT LATORRE, Javier; MORET OLIVER, María Teresa (2018): «*Sie manifesta cosa a tots hòmens*». *El català del segle XIV en textos notariais del Matarranya (Tàrragona)*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.

HAENSCH, Günther (1960): *Las hablas de la Alta Ribagorza (Pirineo aragonés)*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico.

MONERS I SINYOL, Jordi (2008): *La llengua de Castigaleu (Ribagorça)*. Benavarri: Centre d'Estudis Ribagorçans.

MORET OLIVER, María Teresa; GIRALT LATORRE, Javier, (2022): “*Del cel entrò en abís*”. *El catalán del siglo XIV en pergaminos de Roda de Isábena (Ribagorza)*. Zaragoza: Prensas de la Universidad de Zaragoza.

MOTT, Brian (2000): *Diccionario etimológico chistabino-castellano, castellano-chistavino*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico.

PALDC = Veny i Clar, Joan: *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, 9 vols. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. En línia: <<https://aldc.espais.iec.cat/>> [consulta: juliol de 2024].

QUINTANA I FONT, Artur (2007): “Les llengües de la documentació de l'Arxiu del Consell de les Paülles d'Isàvena del 1545 al 1667 (II)”. *Alazet*, 19, 153-256.

RASICO, Philip (2020): *El català antic*. Girona: CGG Edicions.

TERRADO PABLO, Javier (1991): *La lengua de Teruel a fines de la Edad Media*. Teruel: Instituto de Estudios Turolenses.

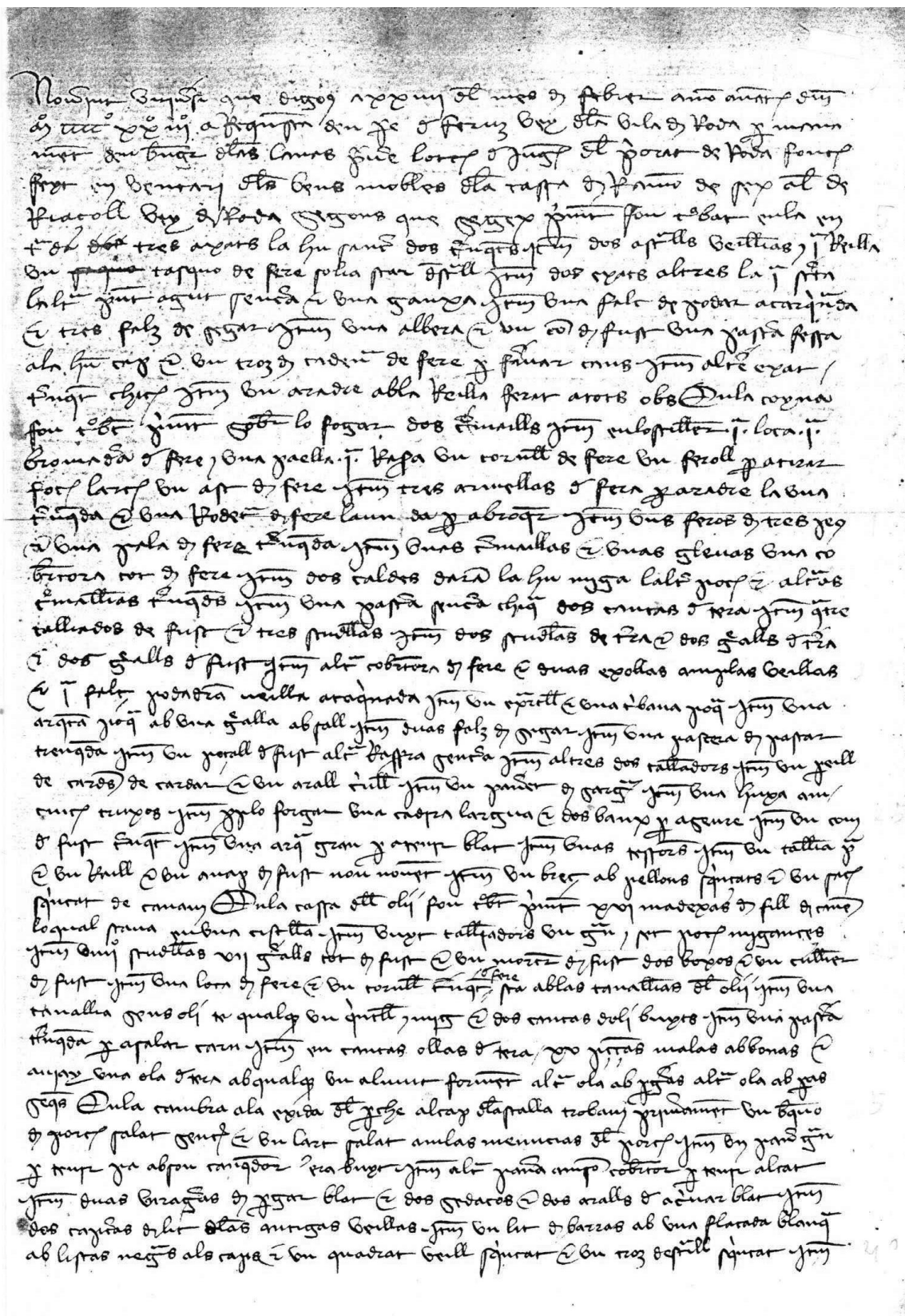
TERRADO PABLO, Javier *et alii* (2000): “Las décimas de Castejón de Sos. ¿Vestigios del primitivo romance ribagorzano?”. *Alazet*, 12, 161-200.

TERRADO PABLO, Javier (2021): “El aragonés: problemática de una lengua en época medieval”. Dins Benítez, Mª Pilar; Campos, Iris Orosia; Ríos, Paz (coord.): *Arredol d'a parola Treballos en homénche a Francho Nagore e Chesús Vázquez*. Huesca: Diputación de Huesca, 197-211.

TLA = *Tresoro d'a Luenga Aragonesa*. Gobierno de Aragón / Diputación Provincial de Huesca. En línia: <<http://diccionario.sipca.es/fabla/faces/index.xhtml>> [consulta: juliol de 2024].

Apèndix

Còpia de l'inventari dels béns de Ramon de Seix. 1423. Roda d'Isàvena. Notari: Pere Guerau de Lena.
Localització: Arxiu Capitular de Lleida.

Una randa yelma q' l'ama q'irza y'm' b'm' aq' am' dos rualtias las b'nas p'idas alt'
 bot' e' b'ns rualtias e' raula p'ides y'm' r'es mud'as q' p'ox' de r'm'm' am' p'is r'ios
 e' r'm'm' y'm' b'm' q'q' q'm' ab' qual'sq' m' q'it'is de r'oz' y'm' dos r'ab'as b'e'llis h'e'
 p'ox' l'al' q'm' y'm' alt' l'ir' q' b'aras b'uy' e' b'na b'm'q' am' m' p'ox' y'm' alt' b'm'q'
 e' b'na r'aula y'm' alt' q'it'ra p'ox' no aupa p'ol m' r'ob'os. Q'ulo p'ox' f'm' e' b't'
 y'm' l'ama b'm'q' e'neg' qual'sq' p'ox' bel'os p'ox' m'es p'ox' m'es e' b'na p'ula q'
 r'om' y'm' b'na d'oz'ena q' p'ols l'amb'as m'las am'bonas y'm' b'n' q'it' q' m'e
 p'urar b'at y'm' alt' aq' r'eng'da b'uy' d'ens r'ob'os e' b'na g'ouella p'irada
 q' d'ona y'm' b'uy' l'aras q' f'ist' m'ud'as q' a p'uga r'ob'as al aye y'm'
 b'n' r'ap'it' Q'ula r'amb'ia q'it' l'a p'ox' p'or'na f'm' e' b't' y'm' b'n' l'ir' q' b'as
 b'uy' e' b'na b'oda de r'om' e' p'lar l'ama y'm' b'nas b'alm'os d'aram' m'g'ar'as d'
 m'arq'as alt' b'alm'os p'ox'as d'f'm'ar'as y'm' alt' p'alt' p'ox'ada r'amp'it' e' p'
 op'it' r'eng'da e' b'n' m'it' q' p'ol de p'alma y'm' b'n' aq'ab'm' d'atur' b' l'ir' ab'
 a m'illas e' b'na m'issa ab' d'eu y'm' b'n' d'ollez p'ile q' r'at' e' b'nas r'm'ras q'
 f'ice y'm' r'aulas b'e'llas q'la b'n' r'm'ba. Q'ulo r'at' f'm' e' b't' y'm' b'na
 r'm'ba ab' b'ida q'ul'q' b'n' m'ero p'ox' m'es p'ox' m'es y'm' alt' r'm'ba p'lena
 q' b'no m'ot' f'up'ient' p'ox' q'p' qual'sq' m' m'eros p'ox' m'es p'ox' m'es y'm'
 alt' r'm'ba b'uy' q'uent' e' qual'sq' m' m'eros y'm' b'n' b'e'll' b'uy' p'ox' d'e'
 qual'sq' e' y' r'm'as y'm' b'na r'm'ada b'e'lla q'ay'm' b'no y'm' b'na p'ala q' f'ist'
 am' p'ox' p'ab'os b'e'lla y'm' dos r'm'as b'e'llas y'm' r'ulo r'e'll' r'ob'm' f'm'm'
 d'al'ba y'm' m' h'e' b'as d'e' r'ol' f'm' e' b't' qual'sq' p'ox' q'it'is d'el'as p'ox'
 m'es p'ox' m'es y'm' b'n' r'm'ba. E'ng' m' p'a h'e' o'd'e' b'e'll' ab' b'p'm' e' b'
 los r'ualt' f'm' e' b't' r'ulo g'al'p' d'm' b'aras r'ulo p'alt'iz qual'sq' m' r'exam'as
 e' p'alha m' alt' e' l'lar e' b'm' r'eba e' b'n' r'm' r'ub' d'f'm'ar'et' f'ox' p'ox' e' p'ox' m'
 lo d'ia e' m'es e' aye d'atur' p'ox' p'ox' r'ep'm'os f'ox'm' a d'eure a'ores los q'os
 r'ulo p'ox' r'm'ent'ar' los h'on'ar'os m' p'ox' e'la d'ulla e' b'ng' e'la q'issa b'e'll' d'e'
 b'oda e' p'ox' lo d'e' r'm'ent'ar' m' p'ox' e' g'rau d'lena aye d'e' a'loq'm'ent' de b'al'e
 e'la b'e'lla d' b'oda e' d' r'm'm'm' r'm'p'it' l'm'm'm'm'm' a'ell' f'ist' p'ox' d'e' m'
 b'ng' e'las l'amas d'e' l'm'm'm' d' p'ox' lo d'e' m' p'ox' e' f'm'm' aye d'e' a'f'm'm' f'ox'
 e'ab'q'm' p'ox' f'ox' f'ox' r'm'ent'ar' e'las d'is b'p'is e'la q'it' d'm' r'ap' d'f'm'ar' e'
 al' p'ox' alt' b'ig'ada f'eq' alt' l'm'm'm' d' b'al'e q' de aq't'is b'e'll' h'e' d'onas
 a'om'p'it' d' aq't'is r'm'm'm' q'la qual' e'la p'm'm'm' r'ox' e' b't' l'm'm'm'
 p'ox' e'las d'is b'e'll' a'om'p'it' e'la r'm'm'm' r'ox' e' f'ox'm' p'ox'os las b'obas
 q's g'eg'e'e' p'ox' r'ox' lo b'ago d'e' p'ox' p'ox' y'm' b'na p'l'm'm' b'l'm'm'm' ab'
 l'apas n'e'g'as y'm' los d'os r'ol'os la h'e' m'g'ra l'al'ce p'ox' y'm' b'n' p'ox'la e'
 r'ox' aye f'm' m'es m' p'ox' e' d'e' p'ox' e' f'm'm' los qual's p'ox' p'ox' aye q'ia p'a
 p'ox' r'm'm'm' f'ox'm' los q' d'atur' p'ox' d'e' r'm'm'm' lo d'e' l'm'm'm' d'
 b'al'e am' d'atur' lo d'e' r'm'm'm' l'm'm'm' e' f'm' b'el'ar' e'las r'ox'as r'ulo
 y'm' q'it'is q'ue aye r'm'm'm' aq't'as d'eg'ons l'ira p'ox' m'm'm' r'ox' q'os
 m' b'ng'